

ZBORNİK O STANDARDNIM NOVOŠTOKAVŠTINAMA

JEZIČNI VARIJETETI I NACIONALNI IDENTITETI.

Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini.

Uredili: Lada Badurina, Ivo Pranjković i Josip Silić

(Disput, Zagreb, 2009.)

Zbornik *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, tiskan u nakladi Disputa iz Zagreba, sadrži prinose tridesetjednog lingvista iz Hrvatske, ali i iz drugih europskih država. Iz Hrvatske su suradnici Josip Silić, Anita Peti-Stantić, Stjepan Babić, Mario Grčević, Branimir Belaj, Milica Mihaljević, Mihaela Matešić, Lada Badurina, Ivo Pranjković, Lana Hudeček, Luka Vučkojević, Vlasta Rišner, Alemko Gluhak, Ivo Žanić i Boris Beck; većinom su ti autori iz Zagreba, no zastupljeni su i Osijek (Belaj, Rišner) i Rijeka (Badurina, Matešić). Po tri su suradnika iz Poljske (Maciej Czerwiński, Jerzy Molas, Sybilla Daković) i iz Njemačke (Snježana Kordić, Miloš Okuka, Renate Hansen-Kokoruš), a zastupljene su i Bosna i Hercegovina (Ismail Palić, Katica Krešić), Crna Gora (Rajka Glušica, Vojislav P. Nikčević), Srbija (Milorad Radovanović, Ranko Bugarski), Austrija (Branko Tošović), Norveška (Svein Mønnesland), Ukrajina (Ljudmila Vasiljeva) i Švedska (Sven Gustavsson). Uglavnom je riječ o vrlo istaknutim proučavateljima, jezikoslovcima koji su se mnogo bavili proučavanjem standardnih jezika utemeljenih na štokavštini. Zbornik su uredili Lada Badurina, Ivo Pranjković i Josip Silić, izvršna urednica bila je Mihaela Matešić. Upravo je standardnim novoštokavštinama posvećen zbornik radova, i to – pravodobno i s dobrim razlozima.

Ukupno je objavljeno 29 prinosa, s obzirom da su dva članka hrvatskih autora koautorska. Glavna je pozornost usmjerena hrvatskom standardnom jeziku (dvadesetak priloga), manja srpskom, bosanskom/bošnjačkom i crnogorskom jeziku, jedan se članak bavi i poljskim jezikom, a jedan njemačkim. Sami su prinosi napisani hrvatskim jezikom (20 radova), srpskim četiri, crnogorskim dva, bosanskim/bošnjačkim, engleskim i njemačkim po jedan prinos. Sažetci su engleski, neki (po dva) njemački i hrvatski.

Opća standardnojezična pitanja zainteresirala su petero autora, pitanja sociolingvističkih statusa pojedinih standardnih jezika devetero proučavatelja, pitanja jezičnih normi šestero znanstvenika, a pojedina gramatička i pragmalingvistička pitanja devetero istraživača. Može se reći da su prinosi u zborniku vrlo različiti u teoretskom smislu, a to se svakako pokazalo plodnim, pa su i pogledi na vrlo komplicirana srednjojužnoslavenska pitanja nerijetko vrlo različiti. Radove su uglavnom recenzirali hrvatski lingvisti (Branko Kuna, Bernardina Petrović, Marija Znika), uz njih i Poljakinja Maria Cichońska te Amerikanac Wayles Browne. Najkraće ćemo progovoriti o svim člancima u zborniku koji na početku ima urednički predgovor, a na kraju kazalo imena.

U radu "Jezik – izvor nacionalne i državne homogenizacije: izabrani prilozi" Maciej Czerwiński iz Krakova zgodno definira standardni jezik. Njemu je "standardni jezik dijalekt koji je imao sreću" (str. 22). Taj autor, koji u knjizi *Język, ideologia, naród. Polityka językowa i język mediów* (Krakov, 2005) nije pokazao veliko razumijevanje za novije standardološke procese u Hrvatskoj, u novom radu, osim hrvatske situacije, obrazlaže i poljsko stanje. Zanimljivo je da Czerwiński kazuje kako je Dalibor Brozović "u lingvistici popularizirao pojam *srednjojužnoslavenskog dijasistema*" (str. 24-25.), i to u knjizi *Standardni jezik iz 1970.*, str. 14. No, taj pojam počeo je profesor Brozović rabiti dvadesetak godina poslije, npr. središnji južnoslavenski dijasistem u drugom izdanju Jurišićeva *Nacrta hrvatske slovnice*, Zagreb, 1992, str. VIII.

Vrlo je zanimljiv prinos Branka Tošovića iz Graza. U radu "Konvergentne i divergentne standardološke interakcije (BKS-korelacional)" on se bavi korelacijskom analizom štokavskih standardnih jezika. Intrakorelacional definira kao sustav veza unutar jednoga jezika, interkorelacional kao mrežu odnosa jednoga jezika s najmanje dvama veoma srodnim jezicima, ekstrakorelacional kao interakciju nesrodnih, genetski različitih, prostorno raštrkanih, dislociranih jezika. Tošović interpretira stavove većeg broja lingvista o jezičnim pitanjima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Standardizaciju bošnjačkoga, hrvatskoga i srpskoga jezika vidi kao borbu dviju tendencija, konvergencije i divergencije.

Josip Silić mnogo je teoretski promišljao hrvatski jezik, a istim se poslom bavi i u tekstu "Što hrvatski jezik jest i kako ga

opisati?". I u tom članku razlikuje jezik kao sustav i jezik kao standard i nastoji opisati hrvatski jezik i kao sustav i kao standard. U tom smislu ponovno preispituje odnos dijakronije i sinkronije, pa tako i palatalizacije. Prilazeći obradbi hrvatskih gramatičkih pitanja, strogo razlikuje gramatiku i komunikaciju, a posebno ustaje protiv širenja kompetencija pravopisa na račun kompetencija gramatike. Kao primjer navodim da se protivi uvrštenju *je* u popis fonema hrvatskoga jezika.

Anita Peti-Stantić, autorica ambiciozne knjige *Jezik naš i/ili njihov* (Zagreb, 2008), objavila je tekst "Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika". Restandardizacija je autorici pojava naglih promjena u standardnom jeziku, a standardizaciju razumije kao "proces kojemu je teško (ako ne i nemoguće) odrediti početak" (str. 72). To je tumačenje bitno različito u odnosu na tumačenje početka standardizacije kao najvažnije činjenice standardnoga jezika. Autorica razlikuje jezičnu modernizaciju i proces standardizacije, pri čemu misli da su neki hrvatski restandardizacijski postupci predstavljali unazađivanja, a ne unaprjeđivanja odnosa prema jezičnoj kulturi. Misli da je do postupaka približavanja drugim standardnim južnoslavenskim štokavštinama dolazilo iz društveno-političkih potreba, a isti su razlozi i za udaljavanje do kojeg dolazi u današnje vrijeme.

Snežana Kordić iz Frankfurta na Majni suprotstavlja se učenjima južnoslavenskih lingvista u nizu pitanja, osobito u pitanjima standardnih jezika. U prilogu "Policentrični standardni jezik" protivi se učenju o tome kako je standardni jezik suprotstavljen jeziku kao sustavu; ne slaže

se s mišljenjem da je standardni jezik suprotstavljen organskim jezicima; ne prihvaća nazor o srednjojužnoslavenskom dijasistemu od slovensko-hrvatske do srpsko-bugarske granice; ne prihvaća tezu da je standardna novoštokavština zbog postojanja varijanata apstraktna i konkretno nepostojeća; suprotstavlja se tezi da Bošnjaci, Crnogorci, Hrvati i Srbi govore istim jezikom kad se gleda genetska i tipološka razina, a različitim jezicima kad se gleda standardna razina. Pišući o policentričnom standardnom jeziku koji naziva srpskohrvatskim, upozorava na lingvističke kriterije u pitanju radi li se o jednom standardnom jeziku ili o više njih, pritom misleći da južnoslavenski filolozi ne prihvaćaju te kriterije; drži da proglašavanje jezika neke države službenim nije kriterij za postojanje nekog standardnog jezika; misli da svaki jezik u lingvistici mora imati svoje ime, a da nazivanje jezika bosanskim, hrvatskim ili srpskim nije u znanosti dobro rješenje; protivi se nazivima srednjojužnoslavenski, standardni novoštokavski, zalaže se za naziv srpskohrvatski; protivi se poistovjećenju jezika i nacije, protivi se povezivanju jezika i države. Govori o politiziranosti mnogih filologa, posebice hrvatskih. Pri svemu tome, poziva se na svjetsku lingvističku literaturu. Svakako, mnogi ne će prihvatiti stavove Snježane Kordić, utoliko više što neki od južnoslavenskih lingvista sigurno dobro poznaju literaturu na koju se poziva ta jezikoslovka. Dakako, jezikoslovci svih nacija trebaju teoretski promišljati jezična pitanja, pa i sudjelovati u stvaranju jezične teorije.

Ismail Palić iz Sarajeva raspravlja o mogućnostima funkcioniranja standardnih jezika (bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga)

u Bosni i Hercegovini, pri čemu misli da je svakako riječ o jednom jeziku s različitim imenima. Pokazuje kakvu jezičnu politiku vode pojedini narodi, ali ne misli da su izgledi za popravljavanje standardnojezičnih prilika u BiH veliki, s obzirom da dominira politika razdvajanja, ne neka druga.

Svein Mønnesland iz Osla vrlo pažljivo oslikava sociolingvističku situaciju u Crnoj Gori, osobito promjene u jezičnoj politici. Misli da se sa samostalnošću Crne Gore 2006. godine sociolingvistička situacija mnogo promijenila. Pokretačem inicijative za crnogorski jezik drži Vojislava Nikčevića (1935-2007), u kojega uočava slabosti u pogledu stručnosti, ali mu priznaje zaslugu da je upozorio na povijesne korijene crnogorskoga jezika i da je krčio put prema standardizaciji. Za crnogorski jezik zalaže se i Rajka Glušica, ali bi on bio bitno drugačiji u odnosu na Nikčevićeve koncepcije. Zagovornici srpske opcije misle da jezik u Crnoj Gori treba biti srpski. Tako Miloš Okuka govori o policentričnosti srpskoga jezika, pri čemu govori i o značajkama standarda u Crnoj Gori. Vrijedno je Mønneslandovo mišljenje da je književni jezik u Crnoj Gori poseban standardni jezik "zato što služi jednoj lingvističkoj zajednici u jednoj samostalnoj državi" (str. 130). Posebno se u Crnoj Gori raspravlja o imenu jezika, a općenito je izvanredna važnost institucije koja bi se bavila jezikom u Crnoj Gori. Misli da Institut za crnogorski jezik, koji sada vodi Adnan Čirgić, "ne igra neku važnu ulogu" (str. 134). Glasoviti norveški lingvist misli kako predstoji ozbiljan rad oko standardizacije jezika u Crnoj Gori.

Rajka Glušica iz Nikšića oslikava jezične prilike u Crnoj Gori tematizirajući pi-

tanja kao što su jezik i nacija, jezik i država i slično. Misli da bi sociolingvistički i politički bilo prirodno da crnogorska država ima crnogorsko ime svog jezika, "pod uslovom da ima govornike koji svoj jezik smatraju crnogorskim" (str. 144). Čini se očitim da je taj uvjet ispunjen. U popisu literature vidimo ime Dragomira Vujačića; ono čitamo i u kazalu imena. Naravno, trebalo je pisati Dragomir Vujičić, koji je rođen 1935., umro 1997.

Vojislav P. Nikčević iz Nikšića u svom radu opisuje crnogorski interdijalektalni / naddijalektalni standardni jezik držeći da ustavnopravno ozakonjenje crnogorskoga kao službenog jezika zavisi o državno-pravnom statusu Republike Crne Gore.

Stjepan Babić dao je za zbornik o kojem pišemo rad o hrvatskom književnom jeziku jučer i danas, s naglaskom na ocjeni da hrvatski i srpski nikad nisu bili jedan književni jezik, a nisu bili jedan književni jezik jer nisu imali jednu normu. U razumijevanju problematike posebno mjesto pripalo je Petru Guberini i Kruni Krstiću koji su u djelu *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* na moderan lingvistički način objasnili odnose među tim standardnim jezicima.

Članak Marija Grčevića "Hrvatski jezik u višenacionalnim državnim zajednicama" sažeto pripovijeda hrvatsku jezičnu povijest, ujedno se polemički odnosi prema stanovitim interpretacijama hrvatskoga jezika. Posebno se Grčević zalaže za hrvatski standardni jezik kao samostalni službeni jezik u budućoj Europskoj Zajednici.

Katica Krešić iz Mostara piše o utjecajima na hrvatski jezik u drugoj polovici 19. stoljeća. Općenito su poznate franje-

vačke zasluge u povijesti hrvatskoga jezika, a na franjevačku tradiciju u BiH utjecala su u 19. stoljeću i rješenja zagrebačke filološke škole i organski idiomi. Nezgodno je tek da Katica Krešić govori o dihotomiji štokavizam / šćakavizam kad je očito da je riječ o odnosu šćakavizama (kao *ognjišće*) i štakavizama (kao *ognjište*).

Raspravljajući o srpskom jezičnom standardu, Milorad Radovanović iz Novog Sada zaključio je da se u srpskom jeziku i oko njega relativno stabilno sačuvalo stanje karakteristično za njegovu sociolingvističku sliku prije političke, kulturne, etničke i jezične dezintegracije Jugoslavije. Misli da se među Bošnjacima i Hrvatima situacija promijenila, a da se u srpskom standardnom jeziku oblikuju varijante, istočna, zapadna i južna.

"Srpski jezik danas: sociolingvistički status" tekst je Miloša Okuke iz Münchena u kojem je osobito zanimljivo da taj autor srpski jezik obrađuje kao policentričan. Govori o tri varijante srpskoga jezika, istočnoj ekavskoj (beogradskonovosadskoj), zapadnoj ijekavskoj (bosanskokrajškoj) i južnoj ijekavskoj (crnogorskoj). Okuka drži da crnogorski jezik "ne može dobiti šansu na uspjeh" (str. 218), a Crnu Goru gleda kao srpski jezični prostor.

Ljudmila Vasiljeva iz Lavova proučava dinamiku razvoja hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga leksika potkraj 20. stoljeća i na početku 21. Govori o kroatizmima u srpskom jeziku, o reaktiviranju velikog broja riječi u hrvatskom jeziku u kojem se šire nenovoštokavske riječi. U bosanskom jeziku uočava povećanu čestotnost riječi karakterističnih za hrvatski jezik. Hrvatski jezik pojačano slijedi hrvatsku jezičnu tradiciju, srpski je i dalje otvoren za posu-

đenice, bosanski i dalje dopušta leksičke dublete. Ima u tom članku niz pitanja o kojima bi bilo korisno raspraviti.

Vrlo važan članak "Leksik i identitet" pripremio je Branimir Belaj, koji se kritički odnosi prema pogledima nekih hrvatskih lingvista na leksičku normu, kao i prema hrvatskoj jezičnoj stvarnosti koju od početka devedesetih godina prošloga stoljeća karakterizira uklanjanje niza riječi iz hrvatskoga jezika. Umjesto o leksičkoj normi, Belaj govori o normativnom načelu, a posebno se zalaže da se hrvatski jezik ne uspoređuje stalno s drugim jezicima, kao i za shvaćanje "da hrvatski jezik proizlazi iz hrvatskog čovjeka, iz najdublje i iskonske povezanosti jezika, tradicije, kulture, civilizacije i misli" (str. 265).

"Odnos nazivlja i standarda (Leksički odnosi u nazivlju i leksički odnosi u standardnome jeziku)" prinos je Milice Mihajević. Kao što je i iz naslova vidljivo, autorica misli da nazivlje djelomično pripada standardnom jeziku, a posebno se zalaže za isključenje nestandardnoga nazivlja iz standardnoga jezika.

Ranko Bugarski iz Beograda u radu "Žargon kao činilac modernizacije srpskog jezika" upozorava na slabo zapaženu ulogu žargona u modernizaciji srpskoga jezičnog standarda. U obzir su uzeti primjeri iz tvorbe riječi (kao npr. *rejting*, *luzer*, *narkos* "narkoman", *znojka* "čarapa", *dišomor* "direktor škole") i iz akcentuacije (npr. *izmotǎnt*), a oni su svakako vrijedni lingvističkoga proučavanja.

Mihaela Matešić napisala je članak "Hrvatska ortoepija između norme i uzusa" u kojem je naglasila da hrvatsku standardnu ortoepiju treba utemeljiti na upo-

rabnoj stvarnosti standardnoga jezika. Raspravlja o problemima č i ć, o naglasku, itd. u radu koji ima i teoretsku vrijednost.

Lada Badurina i Ivo Pranjković napisali su rad "Hrvatski pravopisni kompleks: *Novi Sad* i hrvatski pravopis danas" prikazujući najvažnija hrvatska pravopisna pitanja od Brozova *Hrvatskog pravopisa* 1892. do danas. U polemički intoniranu članku drže da je depolitizacija struke osobito važna u pravopisnim pitanjima.

"Funkcionalnostilska raslojenost sredstava za izricanje posvojnosti u hrvatskome standardnom jeziku i njihov normativni status" prinos je Lane Hudeček i Luke Vukojevića. Pokazalo se da se posvojnost različito izražava u različitim funkcionalnim stilovima, a jedino su u književnoumjetničkom stilu potvrđena sva sredstva za izražavanje posvojnosti. Neka se sredstva (posvojni pridjev, zamjenica *svoj*, relativ *čiji*) pojavljuju u svim stilovima. Posebno je zanimljivo da se autori opravdano pitaju pripada li razgovorni stil standardnom jeziku.

Jerzi Molas iz Varšave pozabavio se zamjenicama *njezin* i *njen* u hrvatskom standardnom jeziku. Naime, u srpskom se jeziku *njezin* uglavnom ne rabi, dok je u hrvatskom *njezin* osjetno češći nego *njen*. No u pojedinim je publikacijama situacija različita pa izrazito nacionalno profilirani tjednik gotovo i nema zamjenice *njen*, dok je u liberalnijim tiskovinama stanje bitno drugačije.

Vlasta Rišner napisala je članak "Prijedlog *prema* između dativa i lokativa". Taj je, naime, prijedlog u gramatikama različito opisan, a autorica predlaže da se prijedložni izrazi s *prema* svrstaju u dativ,

kako je bilo u Vebera Tkalčevića i kako je i u nekih današnjih gramatičara.

Sybilla Daković iz Vroclava, koja je mnogo vremena posvetila proučavanju uzvika u hrvatskom, srpskom, poljskom i ruskom, objavljuje rad "Uzvici i njihova obrada u jednojezičnim rječnicima" iz kojega vidimo kako su uzvici obrađivani i u gramatikama i u rječnicima, uz napomenu da su uzvici obrađivani uglavnom površno. Naglašava potrebu raščlambe konteksta u kojima se javljaju uzvici.

Renate Hansen-Kokoruš obrađuje leksička značenja i pragmatičke konvencije u glagola mišljenja, i to na temelju hrvatskoga i njemačkoga materijala. Obrađujuć glagole kao *misлити* ili *držati* pokazuje kako oni imaju samokritički potencijal, dakle javlja se "znak varljivosti i [...] poljuljano povjerenje u moć rasuđivanja" (str. 397).

Sven Gustavsson iz Uppsale analizira jezični standard i norme u osnovnoškolskim udžbenicima namijenjenima učenicima Bošnjacima, Hrvatima i Srbima u Bosni i Hercegovini. Zaključuje da Hrvati i Srbi jedva spominju jezike drugih naroda, dok Bošnjaci donekle obuhvaćaju i osobitosti drugih dvaju jezika.

Baveći se grafičkim "anglicizmima", Alemko Gluhak zapravo se pozabavio je-

zičnim međutjecajima, recimo primjerima u kojima dolazi veliko slovo za nazive dana u tjednu ili za nazive mjeseci, očito pod engleskim utjecajem. Takvih i sličnih "anglicizama", kako vidimo iz Gluhakova članka, ima znatan broj.

Pokušaj načelnoga pristupa titlovanju srpskoga filma "Rane" u Hrvatskoj napisao je Ivo Žanić, i to s iskustvom reakcija na tu pojavu i u hrvatskoj i u srpskoj sredini, ali i u usporedbi s primjerima drugdje u svijetu.

Boris Beck proanalizirao je stanovite rubrike u tjednicima *Nacional* i *Globus* pokazujući da je u tom pisanju došlo do širenja administrativnoga stila na račun novinarsko-publicističkoga stila, kao kad dolazi do specifičnih pleonazama, npr. kad se govori o *dosadašnjim iskustvima*. Autor misli da polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika slabi na taj ili na druge načine.

Sve u svemu, sigurno je dobro da je objavljen zbornik koji smo kratko prikazali. To ne znači da je on donio nova rješenja. Donio je taj zbornik niz relevantnih prinosa koji, skupljeni na jednom mjestu, pokazuju kako su nastali i kako se razvijaju štokavski standardni jezici te kako se mišljenja o njima oblikuju u većeg broja autora i u više nacionalnih filologija.

Josip Lisac